

דף לז

'אבל אפיקו ולא אכל – לא היא חזקה' – משמע, לגמרי לא, שאין חזקתו כלום. ואינו דומה למה שכתב הרשב"ם לעיל (לו: ד"ה ממטע) שאם החזיק באילנות המרוחקים זה מזה יותר מכפי הצורך, אין חזקתו מועילה אלא לשטח הנצרך לאילנות, ואין אומרים שבטלה חזקתו מכל וכל (והתוס' אכן חלקו על הרשב"ם בזה, וסוברים שלא קנה קרקע כל עיקר) – שכאן שונה, שכן יש ריעותא לטענתו, לפי שלא החזיק כדרך בעלים, (והרי אין לו טענה נפרדת על אותם אילנות שאכל, אלא טוען על הכל, והלא התערערה הטענה), ולכך לא חש הלה למחות. לא כן לעיל שאין שום ריעותא בטענה, אלא שחסרה לו הוכחה על שאר שטח הקרקע, וקיימת הוכחה חלקית. (ברכת אברהם)

'והא דבאזי באוזוי' – הרמב"ם (טוען ונטען יב, ט כ) פרש לשון ביזה ושלל, כלומר, זה שאמרנו שאם שאר האילנות הוציאו פירות ולא אכלם – אין חזקתו חזקה, זה דוקא כשאכל הוא מקצת פירות ובזו העם את שאר הפירות, אבל אם הניח פירותיהם עליהם, הואיל ואכל מכל השדה, אילן מכאן ואילן מכאן – החזיק בכולו, אע"פ שלא אסף כל פירותיה. (והראב"ד השיגו. וכבר דנו המפרשים לשיטת הרמב"ם, מאין מקורו לדין שצריך לאכול באילנות מפורים דוקא – ע' חרושי חת"ס; בית אהרן).

'זה החזיק באילנות וזה החזיק בקרקע... מתקיף לה רב פפא, אם כן אין לו לבעל אילנות בקרקע כלום, לימא ליה בעל קרקע לבעל אילנות עקור אילנך שקול וזיל?...' – רשב"ם פרש שמדובר כאן בחזקת קנין ולא בחזקת ראייה. והקשו בתוס' מדוע נקט 'החזיק' והלא אפשר גם בשאר קנינים, בכסף או בשטר?

ועוד קשה, מהו שמתקיף רב פפא 'לימא ליה בעל קרקע לבעל אילנות עקור אילנך' – הלא לא אמר רב זביד אלא אם יבש האילן, שאין לו זכות ליטע אחר תחתיו, אך זכות לאילן זה ודאי קנה. ואם הכוונה על האילן האחר לכשיבש אילן זה (כמו שפרש רשב"ם), מאי קושיא, אכן כך סובר רב זביד שיכול לעכבו? ופרשו התוס' בדרך אחרת.

ואפשר לפרש, לפי מה שדנו בספרי האחרונים, שהמשכיר בית לחברו לזמן מסוים, ורוצה עתה למכרו או להשכירו לאדם אחר, שיהא שלו בתום ימי השכירות של זה, – אי אפשר לו לקונה לעשות עתה קנין חזקה בבית, כיון שהוא נתון עתה לשימוש של השוכר, וכל ענינה של החזקה – הוראת בעלות ע"י 'נעל, גדר ופרץ', וכאן שאדם אחר הוא המשתמש לעת עתה – אין שייך קנין חזקה לאחר. (במשנה למלך (מכירה א, הביא מחלוקת בדבר, ומתשובת מהר"ם מינץ (לט) נראה שסובר שאין מועיל).

וזהו שהקשה רב פפא; לפי דברי רב זביד, שמועיל קנין חזקה של הקונה את הקרקע, להיות שלו גם השטח של האילן, שלאחר שייבש האילן, הכל של בעל הקרקע – אם כן, היה צריך להיות שגם עתה יוכל לסלק את האילן, כי אם יש זכות לבעל האילן לקיים אילנו, כיצד קנה זה את הקרקע שתחת האילן בקנין חזקה, הלא עתה הוא נתון לשימוש של זה. אלא ודאי, בעל הקרקע לא קנה את הקרקע שמתחת לאילן, אלא היא של בעל האילן.

ומובן שנקטו קנין חזקה, כי שאר קנינים, אכן מועילים גם אם עתה נתון הנכס לשימוש של אדם אחר. (קצות החשן – רטו סק"ב. ואמנם כבר העיר בברכת אברהם לחלק בין הנידונים, שכאן מעשה הקנין נעשה בשטח שהוא שלו לגמרי, וממילא הוא מועיל על הכל, אך שם, כשנועל או גודר את הבית שביד אחר, אין זה מעשה חזקה כלל וכלל).

'ע"ב (ב) מכר אילנות ושייר קרקע לפניו – פלוגתא דרבי עקיבא ורבנן, לר"ע דאמר מוכר בעין יפה מוכר אית ליה, לרבנן לית ליה' – כמה שיטות בראשונים בישוב סוגיתנו

עם המשנה דלהלן (פא.) שהקונה שלשה אילנות – קנה קרקע, והקונה שנים – לא קנה קרקע, (לדעת תנא קמא שם). והנה כמה שיטות בעיקרן:

הרשב"ם פרש שמדובר כאן בשני אילנות, ואכן אותו תנא שם שאמר לא קנה קרקע, אינו סובר כר' עקיבא שהמוכר – בעין יפה מוכר.

התוס' פרשו שכאן מדובר בשלשה אילנות, ולא מכרם סתם, כי אז אכן ודאי קנה קרקע, אלא שייר בפרוש את הקרקע לעצמו, והמחלוקת כאן, האם זכאי הקונה ליטע אילנות אחרים במקומם, לכשיבשו. (אבל בשנים או באחד – אין לו זכות ליטע אחר במקומו. כן כתב הסמ"ע רטו סקכ"ב וע"ש בסקל"ו לו. וע' באילת השחר').

הר"א אב"ד (מובא בהשלמה, במאירי ובשטמ"ק) מחלק באופן אחר: מדובר כאן באילן אחד או בשנים, ובשלא שייר המוכר שום אילן לעצמו באותה קרקע, (כמשמעות הלשון 'מכר אילנות ושייר קרקע' – בלבד. מאירי), ולכן אין דעתו כלל על שיור קרקע לצורך אילנות, ומכר בעין יפה (לר' עקיבא). לא כן במשנה להלן, מדובר כשיייר לעצמו אילנות נוספים בשדה. (כלשון 'הקונה שני אילנות בתוך של חברו' – שקנה שנים מתוך כמה אילנות. מאירי).

וכחילוק זה בין סוגיתנו למשנה דלהלן, כתב ב'אור שמח' (מכירה כד, ט) בדעת הרמב"ם, אך בסברא הפוכה: מדובר כאן בשלשה אילנות, וכיון שלא שייר לעצמו אילנות, אינו מעלה על דעתו למכור גם הקרקע לצורך האילנות, לחכמים, שבעין רעה הוא מוכר, וכדין המוכר בור ודות, שצריך ליקח לו דרך להגיע אליהם. לעומת זאת כאשר משייר גם לעצמו אילנות, אזי אומדים אנו, שכשם שמשיר לעצמו כפי הנצרך לאילנות, כמו כן מוכר הוא ללוקח לצורך אילנותיו. '...וזה פירוש נכון מאד בסוגיא'.

ובעל המאור חילק בין שדה אילן, שבוה מדובר בכל משך הסוגיא שבכאן, שהאילנות הם העיקר, והקרקע טפלה. ובין שדה הלבן שיש בה גם אילנות, שבוה עוסקת המשנה להלן, ובה יש חילוק בין שנים לשלשה. (וע"ע במאירי בבאור שיטה זו).

אמר רבא: מכרן רצופין אין לו קרקע. אמר ר' זירא: כתנאי, כרם שהוא נטוע על פחות מארבע אמות, ר' שמעון אומר: אינו כרם, וחכמים אומרים: הרי זו כרם... – הרי"ף פסק כרבא, ואף על פי שר' זירא מעמיד דבריו כר' שמעון ולא כחכמים, רבא יאמר שגם חכמים לא נחלקו אלא לענין כלאים, שעשוי אדם ליטע נטיעותיו בצפיפות, על דעת שאותן נטיעות שבתוך הכרם שלא יצליחו בגידולן, ייעקרו, והטובים – יישארו. אבל לענין קניית קרקע, כיון שאין עומדים להתקיים, אין לו קרקע. (רא"ש. והרמב"ם פסק כר' שמעון ולא כחכמים (כלאים ז, ב), וכבר עמדו על טעמו. ואפשר שסובר הרמב"ם שרבא נקט כר"ש. וע"ש בכס"מ ובשאר מפרשים).

דף לח

באורים והערות בפשט

(ע"ב) 'אין מחזיקין בנכסי בורח' – אפילו בורח מיהודה ליהודה. שהרי לדעת ר' יהודה (אליבא דרב. אך לא אליבא דרבא – להלן לט.), מחאה שלא בפניו לא הוי מחאה, ולשיטתו צריך המערער לבוא ולמחות בפני המחזיק דוקא, ובבורח שאינו יכול לבוא – אין לו מחאה, וממילא אין זו חזקה. אבל לחכמים – יכול למחות במקום שנמצא שם, ואם לא מיחה – הוי חזקה. (עפ"י חזו"א – חו"מ לקוטים כ).

סט. מה דין חזקה בעבדים ובעלי-חיים?

אין להם חזקה כשאר מטלטלין המוחזקים תחת ידו של אדם. אך אם אי אפשר להם שילכו מעצמם, אלא ע"י שהאדם מביאם, כגון עבד תינוק (ואפילו יש לו אם הנושאת אתו, ודאי אינה שוכחתו), או במקום שהבהמות אינן הולכות לבדן כלל ללא רועה – יש להם חזקה לאלתר.
לאחר ג' שנים – יש חזקה בעבדים. (ובגודרות – חלוקת הדעות בין הפוסקים).

ע. האם ניר הקרקע עושה חזקה?

אם נרה שנתים ברציפות – לכולי עלמא אינה חזקה. (תוס'). נרה זרעה ונרה, או זרעה נרה וזרעה – מחלוקת בין החכמים האם נחשב הניר כאכילת פירות וכאילו אכל ג' אכילות, או לא.
(והלכה כותאי דמתניתין וכרב ושמואל שניר אינו עושה חזקה. ונחלקו הפוסקים אם נכנס לשדה, נרה וזרעה ואכל פירותיה, מאימתי מונין לו שלש שנים, משעת הניר או משעת הזריעה).

דף לז

עא. א. שני לקוחות שקנו שדה-אילן מאדם אחד, זה קנה קרקע וזה קנה אילנות – האם קונה האילנות זכה בקרקע שמתחת לאילן, והאם יכול ליטע אילנות אחרים תחת אילנות אלו, לכשיבשו?

- ב. מכר קרקע ושייר אילנות לפניו – האם יש זכות למוכר לשתילת אילנות אחרים תחתם, לכשיבשו?
- ג. מכר אילנות ושייר קרקע – האם זוכה קונה בשתילת אילנות אחרים תחתם?

א. לרב זביד, לא זכה קונה-האילן בזכות זו. ולרב פפא, זכה בזכות זו, שלדעתו זכה בכל הקרקע הנצרכת לאילן – תחתיהם וביניהם וחוצה להם כמלוא אורה וסלו. (ואם שטח הקרקע כולה שנמכרה נצרכת לאילן – עפ"י פרוש אחד ברשב"ם, לרב פפא, הרי הוא וקונה הקרקע שותפין בשוה בקרקע). – עפ"י רשב"ם. וע' שי' בעה"מ להלן ספ"ד. ויש מפרשים שאף לרב פפא אין לו אלא זכות לשתול אחרים תחתם, אך אין לו בקרקע עצמה כלום. (עפ"י תוס', טור ורמ"א – רטז, יג).

הלכה כרב פפא. (לשיטת ר"י, אותה מחלוקת קיימת לענין חזקת ג' שנים).

ב. נשארה לו זכות זו, ליטע אחר תחתיו. וכן זכה בשטח הקרקע הנצרך לאילן. (עפ"י רשב"ם. ואין חילוק לשיטתו בין ב' אילנות לג'. ואולם לשיטת הרמב"ם, אם מכר ג', יש לו למוכר שיור בחצי הקרקע, ולא רק כפי הנצרך לאילן. והובאו שתי השיטות בשו"ע ורמ"א רטז, יא).

ג. בג' אילנות – בין לחכמים ובין לר' עקיבא זכה הקונה בקרקע, ליטע אחרים תחתם. ובב' אילנות (או באחד) – מחלוקת ר' עקיבא וחכמים אם מוכר בעין יפה אם לאו. (כן פרש רשב"ם. והתוס' פרשו שבקונה שני אילנות סתם – לא קנה בקרקע עצמה, אלא שמדובר כאן בג' אילנות שבסתם קנה הקרקע הנצרכת לאילן – אם פרש לשייר לו את הקרקע, שאין בגופה כלום, ומח' ר"ע ורבנן האם יש לו זכות ליטע אחרים תחתם. ויש שיטות נוספות בספרי הראשונים).

דפים לז – לח

עב. א. הקונה דקל מחברו בסתם – האם יש לו קנין בקרקע שתחת הדקל? ומה הדין במוחזק בדקל וטוען שהמוכר מכר לו בפירוש את הקרקע שמתחתיו?
ב. מכר אילנות צפופים, שאין דרך בני אדם ליטע כן – האם קנה קרקע?

א. 'נהרדעי' אמרו שקנה את הקרקע שמתחתיו, עד התהום. (לרשב"ם – יכול הוא ליטע אילן אחר במקומו, לכשיבש. לר"י – אין לו זכות זו, אלא שכל זמן שהאילן קיים, אין זכות למוכר לעשות חלל תחתיו, שקנאו עד התהום).

רבא חלק ואמר שהקונה בסתם לא קנה קרקע כלל, (אלא בקונה שלשה אילנות, שקנה בניניהם וסביבותיהם, כפי צרכם). אלא שאם החזיק ג' שנים באילן ואכל פירותיו וטען שהמוכר פרש לו במכירתו גם את הקרקע – הרי זו חזקה.

(וכן הלכה; מכר אילן בסתם – לא מכר קרקע, ויכול המוכר לחפור תחת השרשים, בענין שלא יזיק לאילן. ואם יבש האילן – לא יטע הקונה אילן אחר תחתיו. ואם טען שמכר לו והחזיק ג' שנים – זכה. לפיכך כל המוכר אילן יש לו למחות בתוך כל ג' שנים, כדי שלא יטען הלה חזקה על הקרקע. – פוסקים, רטו, ט קמא, כ).

ב. רבא אמר שאין לו קרקע, לפי שעומדים לעקירה. (וכ"נ בשו"ע – רטו, ז). ותלה ר' זירא שאלה זו במחלוקת התנאים לענין כלאים.

דף לח

עג. א. מחאה שלא בפניו – הוי מחאה או לא?

ב. המחזיק בקרקע (שהיתה) של אדם ששוהה במקום אחר – האם יש לו חזקה?

ג. מחאה בפני אנשים שאינם יכולים לומר למחזיק את מחאתו – האם זו מחאה?

א. לדעת תנא קמא דמתניתין – הרי זו מחאה, אלא אם אין שיירות מצויות ממקום המערער למקום המחזיק, כגון בעתות חרום, או בארצות מרוחקות – שאז אין זו מחאה, (וממילא אינה חזקה, לפי שלא יכל הלה למחות, וגם אינו חייב לבוא לכאן למחות, גם אם שמע מהחזקה).

לדעת ר' יהודה – אין זו מחאה, (ולדעתו, צריך לבוא ולמחות לפניו, ואם לא מיחה – הפסיד. כך מתפרשת שיטת ר' יהודה לפי רב, אבל לרבא (לט.) אף לר' יהודה הויא מחאה).

(הלכה כתנא קמא, שמחאה שלא בפניו – הויא מחאה).

ב. לתנא קמא – אם שיירות מצויות, שיכולה המחאה להגיע למקום המחזיק – הרי זו חזקה. אין שיירות מצויות – אינה חזקה. לר' יהודה, אפילו אין שיירות מצויות – חזקה, שנתנו לו ג' שנים כדי שיהא סיפק בידו לשמוע ולבוא ולמחות. אך אם אינו יכול לבוא לכאן ולמחות, כגון מי שברח ממקומו, בין מחמת מרדין בין מחמת ממון – סובר ר' יהודה שאין זו חזקה. (כן הוא לדעת רב). אבל לת"ק, כל שברח מחמת ממון יכול למחות במקום שהוא שם. ואם ברח מחמת מרדין, שחושש שיתגלה מקומו – אף לתנא קמא אין זו חזקה. וכן פסק רבא. (וכן הלכה. וכתבו הפוסקים (עפ"י נמו"י לעיל) שאם המערער עבר ממקום למקום, הכל הולך אחר מקומו שבסוף שלש השנים. ואולם אם היה כאן וידע שיצא ולא יחזור עד לאחר שלש שנים, ולא מיחה – חזקתו חזקה).

ג. לפי לשון אחת בגמרא, נחלקו בדבר רב ושמואל, כגון שהעדים חגרים, או שהם מרחיקים לכת למקום אחר ויודע בהם שלא יבואו למקומו של המחזיק. לרב, הרי זו מחאה, ד'חברך – חבא אית ליה...', ולרב ענג אליבא דשמואל אין זו מחאה. (כתבו הפוסקים (קמא, א) שהלכה כאן כרב, דהוי מחאה, שכן משמע מכמה סוגיות. וע' ריטב"א).

דף לט

עד. כיצד היא המחאה? ובפני כמה אנשים היא נעשית? ומה הדין כשאומר לנוכחים שלא לגלות מחאתו למחזיק או לשום אדם, או שהם אמרו כן למוחה, שלא יגלו? אם מחאה פעם אחת – האם די בכך או צריך למחות שוב, ומתי? ומה הדין כשמחה כמה פעמים בטענות שונות סותרות?